

Indledning

Europa er i opbrud i disse år. Nye stater opstår og nye samarbejdsrelationer er i støbeskeen. Indenfor EF tales der i de toneangivende kredse om at gennemføre en politisk og økonomisk union, mens andre har visioner om et helt nyt Europa, hvor det er løsningen af de økonomiske, sociale og økologiske problemer, der står øverst på dagsordenen.

Forholdet til EF har været en af de ømme tæer indenfor den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Men også på venstrefløjen i øvrigt har holdningen til EF været et kontroversielt spørgsmål. Paradoksalt nok var arbejderbevægelsen og venstrefløjen, med gamle traditioner for internationalisme, med til at slå på de nationalistiske strenge i EF-debatterne fra 1972 og frem. Selv om det er rigtigt, at de Europæiske Fællesskaber først og fremmest blev kapitalens fællesskab, så er og bliver det et paradoks, at kapitalen tog konsekvensen af at være blevet international, mens det omvendte tilsyneladende var tilfældet med dele af arbejderbevægelsen. Der til kommer de kontante problemer på bl.a. overenskomstområdet med de multinationale firmaer, sikring af arbejdsmiljøet og en række andre centrale spørgsmål, der ikke kan klares med et »Nej til EF«. Diskussionen i dag inden for arbejderbevægelsen og på venstrefløjen står derfor også om, hvor langt og i hvilken retning EF samarbejdet skal udvikle sig. Artiklerne i årbogens første halvdel behandler aspekter af denne problematik.

Artiklerne i årbogens anden halvdel beskæftiger sig, direkte eller indirekte, med konsekvenserne af de kommunistiske regimers fald i Østeuropa. Selvom vi i efteråret 1989 havde set både genforeningen af Tyskland og fløjlsrevolutionen i Tjekkosllovakiet, kom det endelige sammenbrud for de kommunistiske regimer, der blev bekræftet med det mislykkede kup i Sovjet i august 1991, som en lige så stor overraskelse som Berlinmurens fald i 1989.

Den enorme rolle kommunismen har spillet, ikke blot for arbejderbevægelsen, men for hele den europæiske historie i det 20. århundrede, giver årene 1989-91 deres skelsættende karakter. Det giver ikke blot anledning til at se fremad, men også tilbage – begivenhederne i årene 1989-91 sætter historien i nyt perspektiv. Samtidig er de kommunistiske partiers

arkiver nu så småt ved at blive åbnet for historikerne, hvilket giver nye muligheder for at skrive historien.

Selv om vi endnu kun kan ane konturerne af den betydning, kommunismens sammenbrud må få, og selvom det i første omgang kunne se ud som den endelige sejr for »den frie verden«, vil udviklingen på bare lidt længere sigt måske vise sig at give rum for udviklingen af »en tredje vej«. De artikler vi bringer i årbogens anden halvdel, er blandt andet med til at gøre det klart, hvor dybt hele efterkrigsperioden har været præget af opgøret mellem øst og vest. Det var næsten umuligt at gøre sig fri af dikotomien, også for dem der forsøgte at holde sig udenfor, eller bevidst søgte »en tredje vej«.

Endelig bringer vi en artikel udenfor temaet. Erik Schwägermanns artikel om »Politik og historie i E.P. Thompsons forfatterskab« består dels af en biografi, dels en gennemgang af forfatterskabet. E.P. Thompson er mest kendt for »The Making of the English Working Class«. I Årbog for Arbejderbevægelsens Historie nr. 19 bragte vi en artikel af den amerikanske historiker Joan Scott om dette centrale værk, som er en klassiker både indenfor arbejderhistorien og socialhistorien. Men han har også skrevet en række andre centrale værker, bl.a. »William Morris. From Romantic to Revolutionary«, der ligesom »The Making«, er udsprunget af aktuelle diskussioner på den venstrefløj, som E.P. Thompson hele sit liv har været aktivt engageret i.

Et af de centrale spørgsmål i debatten om arbejderbevægelsens holdning til det fremtidige EF-samarbejde er, om det er muligt at bevare den danske velfærdsstatsmodel, der bygger på udligning af uligheder via skattefinansierede overførselsindkomster, modsat den kontinentale velfærdsstatsmodel, der bygger på forsikringsprincippet. Denne diskussion tages op i Vibeke Sørensens og Anne-Lise Seips artikler.

Vibeke Sørensen behandler i sin artikel det danske socialdemokratis holdning til nordisk og europæisk integration i efterkrigsperioden. Vibeke Sørensens artikel bygger på hendes Ph.D afhandling, som er det første grundige studie overhovedet af de motiver og de skiftende politiske alliancer, nationalt og internationalt, der, sammen med den økonomiske udvikling, kan forklare socialdemokratiets tilsyneladende noget vaklende kurs overfor EF.

Vibeke Sørensen spørger indledningsvis, om små lande med en åben økonomi har valgmuligheder i tilpasningen til en international udvikling, og svarer ja på spørgsmålet. Det lykkedes faktisk i 1950'erne og 60'erne at skabe en skandinavisk model som modstykke til udviklingen i resten af Europa. Om kunststykket kan gentages i 1990'erne, er et åbent spørgsmål. Med den øgede gensidige afhængighed i 1980'erne og 90'erne står de vesteuropæiske økonomier, og dermed også Danmark, overfor tilpasning til en ny international økonomisk udvikling. Situationen kan på nogle punkter minde om situationen i 1950'erne, dog med den væsentlige forskel at valgmulighederne er blevet mindre, eller sagt på en anden måde, omkostningerne ved at holde sig udenfor den europæiske integration kan vise sig at være større i 90'erne end i 1960'erne.

Anne-Lise Seip ser i »Velferdsstaten – en nordisk modell?« mere optimistisk på mulighederne for at bevare den nordiske model end Vibeke Sørensen gør. Med udgangspunkt i egen og andres forskning om velfærdsstatens opkomst og de socialdemokratiske partiers andel heri, diskuterer Anne-Lise Seip, om det er rimeligt at tale om en speciel nordisk model. D.v.s. om der i de nordiske velfærdsstater på den ene side er tale om en række indre lighedstræk, og på den anden side hvorved de adskiller sig fra andre velfærdsstater, som eksempelvis Tyskland og England. Anne-Lise Seip pointerer, at der i de enkelte lande var tale om en række forskellige historiske omstændigheder, der er vigtige i en forklaring af hvorfor de enkelte lande valgte forskellige velfærdsstatsmodeller. Selvom der er tale om variationer i modellen Norge, Sverige og Danmark imellem, mener Anne-Lise Seip alligevel, der er basis for at tale om en skandinavisk model, der adskiller sig fra den engelske og den kontinentale model, og en model det er værd at kæmpe for at bevare. Hvorfor skal det være os, der tilpasser os, spørger Anne-Lise Seip. Det kunne vel også være resten af Europa, der tilpassede sig den skandinaviske model?

Et andet centralt spørgsmål for arbejderbevægelsens holdning til EF har været spørgsmålet om at sikre lønarbejdernes rettigheder. Det er dels et spørgsmål om den sociale dimension i EF, men også et spørgsmål om fagbevægelsens styrke og handlemuligheder.

Richard Hyman giver i sin artikel en oversigt over aktuelle udviklingstendenser indenfor den europæiske fagbevægelse. Hvor er fagbevægelsen på vej hen? Hvad vil der ske i 1990'erne? Hvor langt bærer solidariteten og hvem gælder den: Kollegerne, medlemmerne af ens egen fag-

forening, arbejderklassen? Richard Hyman giver sit bud ud fra et stort kendskab til udviklingen i de europæiske fagbevægelser i 1970'erne og 80'erne.

Hyman pointerer gentagne gange, at der er vigtigt at have de forskellige nationale erfaringer for øje og være forsigtig med generaliseringer. Han mener dog at kunne se en generel tendens til svækkelse af landsorganisationer og forbund, og dermed den centrale kontrol med de nationale fagbevægelser både i vest og øst. Spørgsmålet er, hvilken betydning det vil få i 90'erne, i en situation der, udover erhvervstrukturelle ændringer og kulturelle opbrud, vil blive påvirket af både udviklingen af det indre marked og udviklingen i Østeuropa.

Hvad angår EF, mener Hyman ikke, at den europæiske arbejderbevægelse p.t. har nogen chancer for at sætte dagsordenen. Det illustreres med historien om det sociale charter (den sociale dimension), der i følge Hyman foreløbig ikke er blevet til andet end snak. Udviklingen i Østeuropa giver heller ikke Hyman anledning til megen optimisme på den traditionelle fagbevægelses vegne. I stedet knyttes håbet til en ny type fagbevægelse, som Hyman kalder »firmafagforeninger med en social samvittighed«. Konklusionen er, at solidariteten og kollektiviteten ikke nødvendigvis vil afgå ved døden på vej til år 2000, selvom den organisatorisk vil finde nye former.

Preben Sørensen er som konsulent i LO selv en aktiv part i udviklingen af fagbevægelsen frem mod år 2000. Det giver en anden synsvinkel end forskerens. »Fra fagligt jerntæppe til markedsstrategi« skildrer dansk fagbevægelses internationale samarbejdsrelationer siden 1945, specielt dansk fagbevægelses holdninger og praktiske erfaringer i forhold til EF-medlemsskabet. Preben Sørensens artikel kan læses som en kommentar til de foregående artikler fra en, der selv har været med i den udvikling. Hvad angår den sociale dimension i EF, og arbejderbevægelsens muligheder for at gøre sin indflydelse gældende, er Preben Sørensen optimist. Denne optimisme bygger både på fagbevægelsens styrke i Danmark, og på det styrkede samarbejde indenfor EF de senere år, hvor der er opnået bred enighed om målsætningerne med det faglige arbejde.

Hvor Richard Hyman og Preben Sørensen diskuterer udviklingen i EF på et generelt plan, tager Sussi Handberg udgangspunkt i et konkret eksempel.

Produktion og anvendelse af asbest har siden 1988 været forbudt i Danmark (med nogle få undtagelser). Spørgsmålet er, om Danmark kan

opretholde dette forbud efter åbningen af det indre marked 1. januar 1993. Artiklen gennemgår detaljeret beslutningsprocessen om EF's asbestpolitik fra 1985 og frem til i dag, gennem kommission, ministerråd, det danske arbejdsministerium, EF-parlamentet og EF's standardiseringsudvalg, hvor den egentlige beslutning ligger.

Udover asbestsagen eksemplificerer Sussi Handberg styrkeprøven mellem hensynet til varenes frie bevægelighed og arbejdsmiljøet med mærkning af opløsningsmidler, hvor Danmark blev tvunget til at følge EF-bestemmelserne vedrørende mærkning.

Konklusionen er, at selvom opmærksomheden omkring miljøkrav også er voksende indenfor EF, så er EF stadig en konserverende kraft på området. Hvis vi fra dansk side ønsker at prioritere miljøet, må vi derfor søge alliancer både indenfor og udenfor EF. Alliancer der i konkrete sager kan lægge pres på EF-apparatet. Det er i følge Sussi Handberg den strategi, der er til størst gavn, ikke bare for os selv, men også for EF-lande med mindre skrappe miljøkrav.

Den anden afdeling af årets tema, indledes af Gert Sørensens artikel om det italienske kommunistparti. Gert Sørensens pointe er, at eurokommunismen aldrig har repræsenteret en »tredje vej«. Myten om den sovjetiske models overlegenhed levede videre helt frem til det polske kommunistpartis overgreb mod Solidaritet i 1981. Først her brød det italienske kommunistparti endeligt med SUKP's ledende rolle. Det italienske kommunistpartis problemer blev dog ikke mindre efter 1981. Projektet med »det historiske kompromis« kuldsejlede, uden at en ny strategi har afløst dette forsøg på at få del i magten.

Den politiske krise i det italienske kommunistparti i dag har samme rødder som krisen i de øvrige Vest- og Østeuropæiske kommunistpartier: Arven fra 3. internationale. PCI (i 1991 omdannet til PDS) har derfor haft lige så svært ved at finde sine egne ben ved indgangen til 1990'erne som andre tidligere og nuværende kommunistpartier.

Mikko Majander beretter i »Kommunistisk Frontorganisation eller vårnære av det västerlandske samhällssystemet« om en vigtig brik i det spil, der kom til at afgøre Finlands tilhørsforhold til »den frie verden« efter 2. verdenskrig. Under den kolde krig var den finske fagbevægelse præget af interne magtkampe mellem socialdemokrater og kommunister. Det var ikke blot et spørgsmål om fagbevægelsens politik, men et led i et slagsmål om den samfundsmæssige magt, hvor de finske socialdemokrater og

kommunister hentede støtte, moralsk og materielt, i henholdsvis Vest og Øst (Sovjetunionen). Udover en fejlslagen taktik i forbindelse med en strejkeoffensiv i efteråret 1949, tillægger Mikko Majander de finske socialdemokraters relationer til de skandinaviske broderpartier stor betydning for, at Finland, trods sin placering i den sovjetiske interessesfære, endte som en af de nordiske velfærdsstater. Samtidig giver Mikko Majanders artikel et indblik i de særlige finske forhold, placeringen mellem Øst og Vest, og hvordan det kom til at præge Finlands historie i efterkrigstiden.

I »Den danske »revisionisme« og SED i 1950erne« belyser Michael F.Scholz udviklingen i SED efter 1956 i lyset af den rolle bruddet i DKP i 1958 (med dannelsen af SF) spillede i de interne partiopgør i SED.

Der var paralleller mellem de diskussioner og opgør, der fandt sted i SED og DKP efter Khrustjovs tale på den 20. partikongres i 1956. Kombineret med relativt tætte personkontakter mellem SED og DKP, influerede opgørene i de to partier gensidigt hinanden. For anti-larsenisterne i DKP var der først og fremmest moralsk opbakning at hente i SED, men også økonomisk støtte. For SED havde DKP betydning som »SED-diplomat«, der gennem propagandavirksomhed m.v. skulle arbejde for dansk anerkendelse af Østtyskland som selvstændig stat. SED's stalinitiske fløj (med Erich Honecker m.fl. i spidsen) og antilarsenisterne i DKP støttede derfor gensidigt hinanden i de interne opgør i de to partier, og var på linje internationalt i opgørene med bl.a. revisionisten Tito. Hermed kom DKP til at spille en rolle internationalt på et afgørende tidspunkt i Østtysklands historie.

Østeuropa eksisterer ikke mere som politisk begreb, men historien kan man ikke sådan lige løbe fra. Det viser udviklingen i Tyskland med al tydelighed. Tyskland er nok formelt forenet, men reelt har de to dele af Tyskland i 45 år gjort forskellige historiske erfaringer, der vil sætte sit præg på det forenede Tysklands historie langt ind i fremtiden.

Efter genforeningen i 1989 forventede den (vest)tyske arbejderbevægelse en valgsejr. Socialdemokratiet havde før 1933 haft sine højborgere i det der senere blev til DDR, og kommunistpartiet kunne vel også stadig regne med en vis opbakning. Det gik helt anderledes. Genforeningen, som kunne have været en historisk chance for at overvinde gamle traumer og gammel splid i den tyske arbejderbevægelse, endte, i hvert fald i første omgang, med en borgerlig valgsejr, og den tyske arbejderbevægelse

blev under genforeningsprocessen sat næsten totalt uden for indflydelse. Hvordan kunne det gå til, spørger Karl Christian Lammers i »1989 som historisk chance?«

Lammers' tese er, at kommunismen aldrig blev rodfæstet som en folkelig bevægelse. Efter arbejderopstanden i 1953 udviklede der sig en mere og mere udtalt diskrepans mellem den officielle ideologi og DDR-befolkningens holdninger. Lammers bygger her blandt andet på undersøgelser af Lutz Niethammer m.fl., der er i gang med at indsamle erindringer, til belysning af øst-vest modsætningernes socialhistorie, d.v.s. hvordan østtyskerne selv oplevede »den virkeliggjorte socialisme«, og hvordan østtyskerne fandt en *modus vivendi* med det østtyske regime. Da der ikke var nogen egentlig folkelig opbakning bag styret, faldt det sammen som et korthus i 1989. Derfor var Østtyskland heller ikke længere nogen arbejderbevægelsens højborg, østtyskernes erfaringer gjorde dem snarere apolitiske. Af samme grund er der ikke umiddelbart noget håb om, at den tyske arbejderbevægelse genfinder sin fordums styrke. At tale om demokratisk socialisme i Danmark i dag kan være svært. I Tyskland er det umuligt, konkluderer Karl Christian Lammers.

Vi vil tilføje, at i et Europa, der har givet os så mange overraskelser de sidste år, kan det på den anden side ikke udelukkes, at socialismen vil overleve. Måske ikke ordet, men demokratiet, solidariteten og den kollektive ansvarlighed vil forhåbentlig.

Redaktionen

